

نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی دو (مورد مطالعه: دانشگاه اصفهان) [◇]

حامد نظرپور^۱
احمد عابدی^۲

چکیده

هدف: درس اندیشه اسلامی دو یکی از درسهایی است که از طرف گروه معارف اسلامی برای دانشجویان کارشناسی ارائه می‌شود. هدف از انجام این پژوهش، بررسی نیاز آموزشی دانشجویان دانشگاه اصفهان در درس اندیشه اسلامی دو بود. **روش:** پژوهش به روش کمی و به صورت پیمایشی با استفاده از ابزار پرسشنامه در بین 376 نفر از دانشجویان دانشگاه اصفهان انجام شده است. برای اطمینان از پایایی ابزار پژوهش، از ضریب همبستگی آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه (شامل 29 گویه) 0/93 بود. **یافته‌ها:** یافته‌های پژوهش نشان داد که دانشجویان در درس اندیشه اسلامی دو در موضوعات مهدویت، دوران ظهور و اعجاز قرآن، احساس نیاز بیشتری دارند. اولویت‌های دختران و پسران و اولویت دانشجویان دانشکده‌های مختلف در سرفصل‌های این درس متفاوت است. بین برخی از موضوعات با جنسیت و دانشکده محل تحصیل دانشجویان رابطه معنادار وجود دارد. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان داد که به منظور جذابیت و اثربخشی درس اندیشه اسلامی دو، در تدوین طرح درس و تهیه محتوای آموزشی توجه به جنسیت و دانشکده دانشجویان ضروری است. پیشنهادهایی کاربردی نیز ارائه شده است.

واژگان کلیدی: نیازسنجی آموزشی، دروس معارف اسلامی، اندیشه اسلامی دو، دانشگاه اصفهان، برنامه درسی.

◇ دریافت مقاله: 99/07/11؛ تصویب نهایی: 99/10/20.

1. دکتری الهیات و معارف اسلامی، گرایش ادیان و عرفان، استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اهل البیت (علیهم السلام)، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول) / نشانی: اصفهان؛ میدان آزادی، دانشگاه اصفهان / نمابر: 03137932594 / Email: hnazarpour@ltr.ui.ac.ir
2. دکتری روانشناسی، دانشیار گروه روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان.

الف) مقدمه

یکی از درسهایی که از طرف گروه معارف اسلامی به عنوان درس عمومی برای دانشجویان کارشناسی ارائه می‌شود، درس اندیشه اسلامی دو است. این درس یکی از درسهای گرایش مبانی نظری اسلام در جدول دروس معارف اسلامی به حساب می‌آید (معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی، 1384: 6-7). دروس معارف اسلامی پس از انقلاب فرهنگی و برای آشنایی نسل جوان با معارف دینی، در برنامه آموزشی مقطع کارشناسی قرار گرفت و همه دانشجویان ملزم به گذراندن آنها شدند. با توجه به نقش آینده دانشجویان در اداره ایران اسلامی، برنامه‌های درسی دروس معارف اسلامی فرصت ویژه‌ای برای انتقال تعالیم اسلام و معارف اهل بیت (ع) است.

هدف درس اندیشه اسلامی دو، گسترش آگاهی‌های دانشجویان در زمینه اعتقادات مربوط به دین، پیامبری، اسلام، امامت و ولایت است (همان: 30). اعتقادات زیربنای هر جهان‌بینی و نظام ارزشی را تشکیل می‌دهند و بر رفتار و منش انسانها مؤثرند. به بیان دیگر؛ برای ایجاد و تحکیم نظام ارزشی و رفتاری اسلام باید مبانی عقیدتی آن، که ریشه‌های این درخت تنومند و با برکت به شمار می‌آیند، در دلها مستحکم شود تا منجر به سعادت دنیا و آخرت شود (مصباح یزدی، 1389: 5). با توجه به اهمیت جایگاه اعتقادات در افزایش تقید عملی به احکام و اخلاق اسلامی و با توجه به اینکه اندیشه اسلامی دو درباره عقاید و باورهای دین اسلام در موضوعات نبوت، امامت و ولایت بحث می‌کند، این درس جایگاه مهمی در بین دروس معارف دارد. همچنین با توجه به اینکه یکی از اصول سند اسلامی شدن دانشگاهها، نهادینه‌سازی اصول و معارف اسلامی و توجه دادن به فرهنگ امامت، ولایت و انتظار در دانشگاه اسلامی است (سند اسلامی شدن دانشگاهها، 1392: 13)، اهمیت این درس بیشتر نمایان می‌شود.

آموزش عالی کشور باید مبدء تحولات علم و فرهنگ باشد؛ زیرا دانشگاهها و مراکز آموزش عالی هر جامعه، نماد بالاترین سطح علم و فرهنگ آن جامعه به شمار می‌آیند. احیای هویت تمدنی و پیشرفت جمهوری اسلامی، مستلزم رشد کشور در همه ابعاد (از جمله: علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی) است. در این مسیر، آموزش عالی کشور نقش پیشران را به عهده دارد (همان: 11). لازمه این امر مهم، پاسخگویی برنامه‌های درسی و کتب دانشگاهی به نیازهای روز جامعه است. برای تحقق این هدف، بازنگری برنامه‌های درسی در دوره‌های زمانی مختلف، ضروری است (فتحی و اجارگاه، 1392: 5). یکی از مقدمات لازم برای بازنگری، نیازسنجی آموزشی است. نیازسنجی آموزشی عبارت است از فرایند جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز برای برآورد نیازهای آموزشی افراد و تصمیم‌گیری درباره اینکه چه مطالبی در آموزش منظور شود (ترک‌زاده و همکاران، 1393: 219). به طور کلی، محتوای آموزشی باید با نیازها متناسب باشد. یکی از عوامل برانگیخته شدن یادگیری دانشجویان، احساس نیاز آنان به محتوای آموزشی است (ملکی، 1383: 109). اگر آموزش بر اساس نیازسنجی آموزشی انجام شود، رضایت مخاطب، افزایش بهره‌وری و صرفه‌جویی در

هزینه را به همراه خواهد داشت (خدایاری و همکاران، 1393: 14). از این رو، برای اثربخشی و جذابیت دروس لازم است دغدغه‌ها، پرسشهای ذهنی و مهم‌ترین سرفصلهای مورد علاقه دانشجویان رصد و اولویت‌بندی شوند.

بنابراین، از طرفی دروس معارف اسلامی در بین دروس، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارند و همه دانشجویان ملزم به گذراندن آنها می‌باشند و از طرف دیگر، گروه معارف اسلامی درباره تقویت اعتقادات دانشجویان و آگاهی‌بخشی به این قشر درباره آموزه‌های اسلام مسئولیت دارد. از این رو، لازم است این دروس، جذاب و تأثیرگذار ارائه شوند. در این راستا، ضروری است دغدغه‌ها و نیازهای دانشجویان در سرفصلهای دروس معارف اسلامی، از جمله درس اندیشه اسلامی دو بررسی و اولویت‌بندی شوند.

در بین پژوهشهای انجام‌شده، نظریور و عابدی، اولویتهای آموزشی دانشجویان در درس اندیشه اسلامی یک را به تفکیک جنسیت و دانشکده آنها بیان کرده‌اند (نظریور و عابدی، 1398: 13-10). عبادی، اهداف و سرفصلهای دروس مبانی نظری اسلام را آسیب‌شناسی محتوایی کرده و بر ضرورت بازبینی برنامه درسی این دروس بر اساس مشخصات اسلام از دیدگاه شهید مطهری تأکید می‌کند. او در مقاله خود بر مبنای دیدگاههای شهید مطهری، برنامه‌ریزی درسی و روان‌شناسی، به دنبال بیان این مطلب است که اهداف محتوای مصوب، رویکرد دانش‌افزایی داشته و از اهداف نگرشی و مهارتی غفلت شده است (عبادی، 1396: 173). مبشری بر مبنای تحقیق خود، بیان می‌کند که دانشجومعلم‌ان در دانشگاه فرهنگیان از سرفصلهای موجود در درس تفسیر موضوعی قرآن رضایت ندارند. او نشان می‌دهد که نیاز آموزشی دانشجویان در درس تفسیر موضوعی قرآن کریم بین پسران و دختران و همچنین در رشته‌های علوم انسانی و علوم پایه متفاوت است (مبشری، 1396). فضل‌الهی نظر در بررسی نظر دانشجویان درباره برنامه درسی اخلاق اسلامی، نتیجه می‌گیرد که همپوشی کامل میان اهداف و نیازها در درس اخلاق اسلامی وجود ندارد. بررسی او در جامعه آماری خود نشان می‌دهد میزان دستیابی دانشجویان به اهداف درس اخلاق اسلامی مطلوب نیست. او برای افزایش اثربخشی برنامه درسی اخلاق اسلامی، بر برنامه‌ریزی بر اساس نیازسنجی واقع‌بینانه تأکید می‌کند (فضل‌الهی، 1395: 131). مشکلات با آسیب‌شناسی محتوای کتب معارف اسلامی و شناسایی کاستی‌ها و چالشهای موجود در آنها، رویکرد نگرش‌ساز را پیشنهاد می‌دهد. او بایستگی‌های این رویکرد را انتخاب دقیق سرفصلها، ارائه مباحث به صورت پیوستاری، یافتن شیوه‌هایی برای نیفتادن مخاطب در فضای تداعی‌کننده و کشف سبک ادبی و نگارشی متناسب با رویکرد نگرشی - انگیزشی معرفی می‌کند (مشکات، 1395: 31، 47-46). فیروزی بر مبنای آسیب‌شناسی دروس معارف اسلامی و جایگاه استادان آن، بر ضرورت بازبینی عناوین و سرفصلهای دروس تأکید می‌کند. او بر توجه به نیازهای علمی و اعتقادی دانشجویان و همچنین استفاده از استادانی آگاه و ماهر در حوزه علم و روش تأکید می‌کند (فیروزی، 1394: 151). خوشی در پایان‌نامه دکتری خود، راهکارهایی برای برنامه درسی ارائه داده است. او راهکارها را ذیل عناصر برنامه درسی، از جمله: اهداف، محتوا، روش تدریس و نقش معلم ارائه می‌دهد (خوشی، 1391: 309). اشرفی و

360 ♦ نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی دو...

آخوندی در پژوهشی، کاربردی بودن و عدم پاسخگویی به نیازهای زمان را از آسیبهای محتوایی دروس معارف اسلامی ذکر می‌کنند. (شرقی و آخوندی، 1391: 422)

مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد پژوهشهای انجام شده در حوزه دروس معارف اسلامی بر اهمیت دروس معارف اسلامی و ضرورت به روزرسانی سرفصلها و روش تدریس تأکید کرده‌اند. ولی تاکنون پژوهشی درباره بررسی نیاز آموزشی دانشجویان و اولویت‌بندی آنها به تفکیک جنسیت و دانشکده در درس اندیشه اسلامی دو انجام نشده است. از این رو، جا دارد با توجه به اهمیت این درس و سؤالاتی که در ذهن دانشجویان درباره محتوای این درس شکل می‌گیرد، اهداف و سرفصلهای این درس در معرض بررسی و نیازسنجی دانشجویان قرار گیرد تا گروه معارف اسلامی بتواند با توجه به نیاز سنجی اخیر، این درس را بهتر برنامه‌ریزی کند و ارائه دهد.

هدف این پژوهش، بررسی و اولویت‌بندی مهم‌ترین سرفصلهای آموزشی اندیشه اسلامی دو برای دانشجویان کارشناسی دانشگاه اصفهان به طور کلی و همچنین به تفکیک جنسیت و دانشکده است. همچنین این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا جنسیت و دانشکده محل تحصیل دانشجویان با موضوعات مورد نیاز و علاقه آنان در اندیشه اسلامی دو ارتباط دارد یا خیر.

ب) روش تحقیق

با توجه به ماهیت پژوهش، روش جمع‌آوری داده‌ها، پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه بوده است. جامعه آماری، کل دانشجویان کارشناسی دانشگاه اصفهان است. حجم نمونه بر اساس روش نمونه‌گیری کوکران، 400 نمونه برآورد و تعداد 376 پرسشنامه با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای جمع‌آوری شده است.

از آنجا که یکی از اهداف پژوهش، رصد اولویتهای هر جنس و دانشکده و سنجش ارتباط موضوعات با جنسیت و دانشکده محل تحصیل آنها بود، پرسشنامه‌ها به تفکیک جنسیت و دانشکده، توزیع و جمع‌آوری شد. برای تعیین تعداد پرسشنامه‌های هر جنس و هر دانشکده، ابتدا نسبت تعداد دانشجویان هر جنس و دانشجویان هر دانشکده به کل دانشجویان کارشناسی دانشگاه محاسبه شد؛ سپس به همان نسبت، 400 پرسشنامه بین آنها توزیع شد. گفتمانی است که دانشکده‌های «فنی و مهندسی» و «علوم و فناوری‌های نوین»، یک دانشکده در نظر گرفته شدند.

در این پژوهش، درس اندیشه اسلامی دو بررسی شده است. سرفصلهای این درس که مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی است، عبارتند از: پیشینه دین و پیامبری، اهداف، ابعاد و قلمرو دین، شناخت اسلام،

حامدنظرپور و احمد عابدی ♦ 361

امامت و ولایت، مرجعیت و ولایت در عصر غیبت (معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی، 1384: 32-30). گویه‌ها و سنجه‌های پرسشنامه توسط محقق و بر اساس سرفصل درس اندیشه اسلامی دو و موضوعات اعتقادی مربوط به نبوت و امامت انتخاب شدند. اصلاحات لازم در گویه‌ها نیز بر اساس نظر اساتید و مدرّسان انجام گرفت. برای اطمینان از پایایی ابزار پژوهش، از ضریب همبستگی آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه (شامل 29 گویه) 0/93 است.

تحلیل اطلاعات پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها و کدگذاری آنها با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس. 16 انجام شده است. یافته‌های تحقیق به دو صورت آمار توصیفی و استنباطی ارائه می‌شود. در بخش استنباطی برای بررسی رابطه معناداری بین موضوعات و جنسیت و دانشکده از آزمون فی و وی کرامر استفاده شده است.

ج) یافته‌های تحقیق

1. اطلاعات توصیفی

پرسشنامه توسط 376 نفر از دانشجویان دانشگاه اصفهان تکمیل شد. 31/4 درصد پاسخگویان، پسر و 68/6 درصد، دختر بودند. بازه سنی پاسخگویان بین 18 تا 50 سال بود. البته سنین 20 (با 27/4 درصد)، 19 (با 25/5 درصد) و 21 (با 22/1 درصد) به ترتیب بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده بودند. کمترین تعداد مربوط به سنین 45، 47 و 50 (با 0/3 درصد) بود.

از لحاظ ترم تحصیلی، بیشتر پاسخگویان دانشجویان ترم چهارم (39/1 درصد)، ترم دوم (33/2 درصد) و ترم ششم (17 درصد) بودند. کمترین تعداد نیز دانشجوی ترم دوازدهم (0/3 درصد)، هفتم (1/3 درصد) و پنجم (1/6 درصد) بودند.

دانشکده‌های علوم اداری و اقتصاد (19/1 درصد)، علوم (17 درصد) و علوم تربیتی و روان‌شناسی (14/9 درصد) بیشترین پاسخگویان را داشتند. دانشکده‌های علوم جغرافیایی (2/1 درصد)، مهندسی کامپیوتر (3/5) و تربیت بدنی و علوم ورزشی (4) کمترین پاسخ‌دهنده را داشتند.

بر اساس اطلاعات به دست آمده، پنج اولویت اول دانشجویان به ترتیب عبارتند از: مهدویت و امام زمان (عج)، دوران ظهور، اعجاز قرآن، نشانه‌های قبل از ظهور، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام. پنج اولویت اول دانشجویان دختر عبارتند از: دوران ظهور، مهدویت و امام زمان (عج)، نشانه‌های قبل از ظهور، اعجاز قرآن، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام. پنج اولویت اول دانشجویان پسر عبارتند از: ضرورت

362 ♦ نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی دو...

دین و دینداری، مهدویت و امام زمان (عج)، فواید و کارکردهای دین، فلسفه احکام دین، یهودیت و مسیحیت و ادیان دیگر.

پنج اولویت اول و آخر دانشجویان در مباحث درس اندیشه اسلامی دو به تفکیک جنسیت و به همراه نمره میانگین (از 5) هر موضوع در جدول 1 آمده است.

جدول 1: اولویت دانشجویان در موضوعات درس اندیشه اسلامی دو به تفکیک جنسیت

دانشجویان پسر	دانشجویان دختر	کل دانشجویان		
ضرورت دین و دینداری (3,48)	دوران ظهور (4,01)	مهدویت و امام زمان (عج) (3,82)	1	پنج اولویت اول
مهدویت و امام زمان (عج) (3,47)	مهدویت و امام زمان (عج) (3,98)	دوران ظهور (3,80)	2	
فواید و کارکردهای دین (3,44)	نشانه‌های قبل از ظهور (3,90)	اعجاز قرآن (3,74)	3	
فلسفه احکام دین (3,44)	اعجاز قرآن (3,89)	نشانه‌های قبل از ظهور (3,65)	4	
یهودیت و مسیحیت و ادیان دیگر (3,42)	اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (3,78)	اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (3,62)	5	
عصمت امام (3,13)	تاریخ و شیوه جمع آوری و تدوین قرآن به صورت کنونی (3,24)	تاریخ و شیوه جمع وری و تدوین قرآن به صورت کنونی (3,24)	25	پنج اولویت آخر
اثبات امامت امامان (3,13)	ولایت فقیه (3,24)	شکل گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی (3,24)	26	
نشانه‌های قبل از ظهور (3,08)	لیبرالیسم (3,23)	سکولاریسم (3,19)	27	
ولایت فقیه (3,03)	سکولاریسم (3,17)	ولایت فقیه (3,18)	28	
شکل گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی (2,99)	اومانیزم (3,13)	اومانیزم (3,15)	29	

پنج اولویت اول **دانشجویان** هر دانشکده با میانگین نمره آنها به صورت ذیل است:

ادبیات و علوم انسانی: مهدویت و امام زمان (عج) (4,48)، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (4,37)، اعجاز قرآن (4,35)، اثبات امامت امامان (4,20)، دوران ظهور (4,15).

تربیت بدنی و علوم ورزشی: مهدویت و امام زمان (عج) (4,60)، نشانه‌های قبل از ظهور (4,47)، دوران ظهور (4,40)، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (4,07)، اعجاز قرآن (4,07).

علوم تربیتی و روان‌شناسی: مهدویت و امام زمان (عج) (4,16)، دوران ظهور (4,14)، اعجاز قرآن (4,11)، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (4,07)، نشانه‌های قبل از ظهور (3,96).

زبانهای خارجی: اعجاز قرآن (3,93)، دوران ظهور (3,73)، فواید و کارکردهای دین (3,70)، عصمت امام (3,70)، مهدویت و امام زمان (عج) (3,70).

علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی: دوران ظهور (4,25)، فلسفه احکام دین (4,12)، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (4,12)، نجات پیروان ادیان دیگر در آخرت (4)، ضرورت دین و دینداری (3,88).

علوم اداری و اقتصاد: اعجاز قرآن (3,46)، دوران ظهور (3,38)، یهودیت و مسیحیت و ادیان دیگر (3,36)، فواید و کارکردهای دین (3,31)، ضرورت دین و دینداری (3,29).

علوم: دوران ظهور (3,70)، مهدویت و امام زمان (عج) (3,64)، نشانه‌های قبل از ظهور (3,45)، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام (3,41)، ضرورت دین و دینداری (3,36).

شیمی: مهدویت و امام زمان (عج) (4,12)، دوران ظهور (3,87)، یهودیت و مسیحیت و ادیان دیگر (3,81)، نشانه‌های قبل از ظهور (3,81)، فواید و کارکردهای دین (3,75).

مهندسی کامپیوتر: دوران ظهور (4)، نشانه‌های قبل از ظهور (3,92)، یهودیت و مسیحیت و ادیان دیگر (3,69)، سکولاریسم (3,69)، جامعیت اسلام و پاسخگویی اسلام به همه نیازهای انسان (3,69).

عمران و حمل و نقل: تاریخ و شیوه جمع‌آوری و تدوین قرآن به صورت کنونی (3,95)، اعجاز قرآن (3,85)، علم امام و شهادت ایشان (3,70)، مهدویت و امام زمان (عج) (3,70)، جامعیت اسلام و پاسخگویی اسلام به همه نیازهای انسان (3,65).

فنی و مهندسی: مهدویت و امام زمان (عج) (3,75)، یهودیت و مسیحیت و ادیان دیگر (3,72)، رابطه علم و دین (3,72)، کتب مقدس ادیان دیگر (3,69)، فلسفه احکام دین (3,58).

همچنین سه اولویت آخر هر دانشکده عبارتند از:

364 ♦ نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی دو...

ادبیات و علوم انسانی: سکولاریسم، لیبرالیسم، تاریخ و شیوه جمع‌آوری و تدوین قرآن.
تربیت بدنی و علوم ورزشی: فلسفه احکام دین، شکل‌گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی، تاریخ و شیوه جمع‌آوری و تدوین قرآن.

علوم تربیتی و روان‌شناسی: اومانیزم، لیبرالیسم، سکولاریسم.

زبانهای خارجی: روش استنباط آموزه‌های اسلام، حقانیت ادیان دیگر، اومانیزم.

علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی: نشانه‌های قبل از ظهور، اومانیزم، سکولاریسم.

علوم اداری و اقتصاد: علم امام و شهادت ایشان، ولایت فقیه، تاریخ و شیوه جمع‌آوری و تدوین قرآن.

علوم: ولایت فقیه، شکل‌گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی، تاریخ و شیوه جمع‌آوری و تدوین قرآن.

شیمی: روش استنباط آموزه‌های اسلام، اثبات امامت امامان، ولایت فقیه.

مهندسی کامپیوتر: اثبات امامت امامان، ولایت فقیه، عصمت پیامبران.

عمران و حمل و نقل: سکولاریسم، ولایت فقیه، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام.

فنی و مهندسی: سکولاریسم، شکل‌گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی، اومانیزم.

2. تحلیل یافته‌ها

در این بخش به بررسی روابط بین متغیرها می‌پردازیم. با استفاده از آزمون فی و وی کرامر ارتباط و معناداری هر موضوع با جنسیت و دانشکده بررسی شد. در این آزمون اگر سطح معناداری به دست آمده کمتر از 0/05 باشد، نشان‌دهنده معناداری آن خواهد بود. برخی از موضوعات ارتباط معناداری با جنسیت و دانشکده دانشجویان نداشتند، ولی در مواردی وجود این ارتباط اثبات شد.

رتال جامع علوم انسانی

موضوعاتی که با جنسیت ارتباط معناداری دارند، به همراه سطح معناداری آنها در جدول 2 قابل مشاهده است.

جدول 2: موضوعاتی که با جنسیت دانشجویان ارتباط معنادار دارد

ردیف	موضوع	سطح معناداری با جنسیت (Approx. Sig.)	جنسیتی که علاقه بیشتری به موضوع دارند
1	کتب مقدس ادیان دیگر	0,039	مونث
2	لیبرالیسم	0,043	مذکر
3	رابطه علم و دین	0,003	مونث
4	اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام	0,016	مونث
5	اعجاز قرآن	0,005	مونث
6	شکل گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی	0,005	مونث
7	ضرورت امامت	0,022	مونث
8	عصمت امام	0,000	مونث
9	علم امام و شهادت ایشان	0,006	مونث
10	اثبات امامت امامان	0,001	مونث
11	مهدویت و امام زمان (عج)	0,000	مونث
12	نشانه‌های قبل از ظهور	0,000	مونث
13	دوران ظهور	0,000	مونث

نتایج جدول 2 نشان می‌دهد که موضوعات کتب مقدس ادیان دیگر، لیبرالیسم، رابطه علم و دین، اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام، اعجاز قرآن، شکل گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی، ضرورت امامت، عصمت امام، علم امام و شهادت ایشان، اثبات امامت امامان، مهدویت و امام زمان (عج)، نشانه‌های قبل از ظهور و دوران ظهور، بین دو جنس دختر و پسر دارای تفاوت معنادار بود؛ یعنی دانشجویان دختر نسبت به دانشجویان پسر به این موضوعات (به جز لیبرالیسم) علاقه و احساس نیاز بیشتری داشته‌اند. فقط در موضوع لیبرالیسم، دانشجویان پسر اظهار نیاز بیشتری داشتند.

366 ♦ نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی دو...

موضوعاتی که با دانشکده ارتباط معناداری دارد، به همراه سطح معناداری آنها در جدول 3 قابل مشاهده است.

جدول 3: موضوعاتی که با دانشکده دانشجویان ارتباط معنادار دارد

ردیف	موضوع	سطح معناداری با دانشکده (Approx. Sig.)	دانشکده‌هایی که علاقه بیشتری به موضوع دارند
1	کتاب مقدس ادیان دیگر	0,024	تربیت بدنی علوم جغرافیایی فنی و مهندسی
2	ضرورت دین و دینداری	0,047	ادبیات و علوم انسانی علوم جغرافیایی علوم تربیتی و روان‌شناسی
3	اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام	0,002	ادبیات و علوم انسانی علوم جغرافیایی تربیت بدنی علوم تربیتی و روان‌شناسی
4	خاتمیت	0,007	تربیت بدنی ادبیات و علوم انسانی علوم تربیتی و روان‌شناسی
5	روش استنباط آموزه‌های اسلام	0,033	تربیت بدنی علوم جغرافیایی مهندسی کامپیوتر
6	شکل‌گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی	0,001	ادبیات و علوم انسانی علوم جغرافیایی
7	اثبات امامت امامان	0,018	ادبیات و علوم انسانی علوم تربیتی و روان‌شناسی تربیت بدنی
8	مهدویت و امام زمان (عج)	0,006	تربیت بدنی ادبیات و علوم انسانی
9	نشانه‌های قبل از ظهور	0,007	تربیت بدنی ادبیات و علوم انسانی

نتایج جدول 3 نشان می‌دهد که در موضوعات ضرورت دین و دینداری و اثبات حقانیت و الهی بودن دین اسلام، بین دانشجویان دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی، علوم تربیتی و روان‌شناسی و علوم جغرافیایی و دانشجویان سایر دانشکده‌ها تفاوت معنادار وجود دارد؛ یعنی دانشجویان این سه دانشکده به این موضوعات نیاز بیشتری را ابراز کرده‌اند. همچنین در موضوع کتب مقدس ادیان دیگر، بین دانشجویان دانشکده‌های تربیت بدنی، علوم جغرافیایی و فنی و مهندسی و دانشجویان سایر دانشکده‌ها تفاوت معنادار وجود دارد؛ به این معنا که دانشجویان این سه دانشکده نسبت به این موضوع احساس نیاز بیشتری داشته‌اند.

بر اساس نتایج جدول 3، در موضوعات خاتمیت و اثبات امامت امامان، بین دانشجویان دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی، علوم تربیتی و روان‌شناسی و تربیت بدنی و دانشجویان سایر دانشکده‌ها تفاوت معنادار وجود دارد؛ یعنی دانشجویان این دانشکده‌ها به این موضوعات احساس نیاز بیشتری نشان داده‌اند. همچنین در موضوعات مهدویت و امام زمان (عج) و نشانه‌های قبل از ظهور، بین دانشجویان دانشکده‌های تربیت بدنی و ادبیات و علوم انسانی و دانشجویان سایر دانشکده‌ها تفاوت معنادار وجود دارد؛ یعنی دانشجویان این دانشکده‌ها به این موضوعات نیاز بیشتری را ابراز کرده‌اند. علاوه بر اینها، در موضوع روش استنباط آموزه‌های اسلام، بین دانشجویان دانشکده‌های تربیت بدنی، علوم جغرافیایی و مهندسی کامپیوتر و دانشجویان سایر دانشکده‌ها تفاوت معنادار وجود دارد؛ به این معنا که دانشجویان این سه دانشکده نسبت به این موضوع احساس نیاز بیشتری نشان داده‌اند. همچنین در موضوع شکل‌گیری و تعالیم فرق و مذاهب اسلامی، بین دانشجویان دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی و علوم جغرافیایی و دانشجویان سایر دانشکده‌ها تفاوت معنادار وجود دارد؛ یعنی دانشجویان این دانشکده‌ها به این موضوع نیاز بیشتری ابراز کرده‌اند.

د) بحث و نتیجه‌گیری

این قسمت به تبیین یافته‌های پژوهش و نتیجه‌گیری اختصاص دارد. یافته‌های پژوهش درباره اولویتهای اول دانشجویان در مباحث مربوط به اندیشه اسلامی دو نشان داد دانشجویان به مباحث مهدویت، دوران ظهور و اعجاز قرآن احساس نیاز و علاقه بیشتری دارند. به نظر می‌رسد این نتیجه حاکی از وجود ابهام دانشجویان درباره این موضوعات است. در تبیین این یافته می‌توان گفت شاید در دوره‌های تحصیلی قبلی به این مباحث خوب پرداخته نشده و هنوز نیاز آنها برآورده نشده است؛ لذا نسبت به طرح و بررسی این موضوعات، اظهار نیاز و علاقه کرده‌اند. در تبیین دیگر می‌توان گفت شاید این موضوعات، بحث روز بین دانشجویان است و شاید تحت تأثیر شبهات طرح‌شده در فضای مجازی و در جامعه، به ویژه جامعه دانشگاهی، به وجود آمده است.

368 ♦ نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی دو...

یافته‌های تحقیق درباره اولیتهای آخر دانشجویان این بود که دانشجویان نسبت به موضوعات سکولاریسم، ولایت فقیه و اومانیزم، احساس نیاز و علاقه کمتری دارند. در تبیین این یافته چند احتمال به نظر می‌رسد؛ یکی اینکه شاید دانشجویان در معرض سؤالات و شبهات مربوط به این موضوعات قرار نگرفته‌اند، لذا احساس نیاز کمتری در این باره نشان داده‌اند. دوم اینکه شاید این دانشجویان پیش‌تر درباره این موضوعات پرس و جو و بحث کرده‌اند، ولی بنا به دلایل مختلف به پاسخ اقناعی نرسیده‌اند. لذا تصور می‌کنند پرسش و بحث درباره این موضوعات نتیجه‌ای ندارد و علاقه کمتری نشان داده‌اند. تبیین سوم که درباره علاقه و احساس نیاز کمتر دانشجویان به سکولاریسم و اومانیزم می‌توان ارائه داد این است که شاید دانشجویان نسبت به اصل این موضوعات آگاهی و پیش‌زمینه‌ای ندارند؛ لذا در این باره احساس نیازی ابراز نکرده‌اند.

همچنین، یافته‌ها نشان‌دهنده تفاوت اولیتهای دختران و پسران است. گزارش آمار استنباطی، از ارتباط برخی موضوعات اندیشه اسلامی دو با جنسیت دانشجویان حکایت دارد که نیاز و علاقه دختران به این موضوعات نسبت به پسران بیشتر است. به نظر می‌رسد این امر ناشی از دغدغه دینداری برای دختران است. دختران به موضوع مهدویت، به ویژه دوران ظهور و نشانه‌های ظهور علاقه دارند؛ ولی اولویت پسران، ضرورت دین و دینداری، کارکردهای دین و مهدویت است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که اولیتهای دختران نشان از روحیه دینداری و دغدغه صلح و عدالت جهانی آنان دارد. اولیتهای پسران نیز نشان‌دهنده رویکرد عقلی و فلسفی آنان به اصل دین و موضوعات مربوط به فواید دین و فلسفه احکام است.

اولیتهای دانشکده‌ها تقریباً با اولیتهای کلی دانشجویان هم‌راستا است؛ اما تفاوتی نیز وجود دارد. برخی موضوعات مورد نیاز دانشجویان با دانشکده محل تحصیل آنان ارتباط معنادار دارد. در این موضوعات، دانشجویان دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی، علوم تربیتی و روان‌شناسی و تربیت بدنی نسبت به دانشکده‌های دیگر احساس نیاز بیشتری دارند. از تفاوتی قابل توجه اینکه، از دیدگاه دانشجویان دانشکده فنی و مهندسی، موضوع رابطه علم و دین جزء سه اولویت اول است، اما در دانشکده‌های دیگر این‌گونه نیست؛ این مطلب با توجه به ماهیت رشته‌های این دانشکده و فضای استدلالی و تجربی حاکم بر آن قابل تبیین است. در تبیین دانشکده‌های علوم انسانی می‌توان گفت عدم طرح موضوعات و مسائل علوم تجربی در این دانشکده‌ها، موجب عدم احساس نیاز دانشجویان آنها شده است. تبیین دیگر اینکه، دانش، منش، شخصیت و علاقه‌های اساتید در این دانشکده‌ها می‌تواند در علاقه دانشجویان و احساس نیاز آنان به این موضوعات مؤثر باشد.

این پژوهش محدودیتهایی نیز داشته است؛ از جمله اینکه در دانشگاه اصفهان مورد مطالعه قرار گرفته است و نتایج آن الزاماً قابل تعمیم به همه دانشگاهها نیست. محدودیت دیگر اینکه، ممکن است برخی

دانشجویان در تکمیل پرسشنامه‌ها به دلیل محافظه‌کاری، به برخی سؤالات به درستی پاسخ نداده باشند. البته ضمن تکمیل پرسشنامه تأکید می‌شد که نظرات آنان به صورت محرمانه خواهد بود.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های تحقیق و تبیین آنها، پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

1. استادان درس اندیشه اسلامی دو در تهیه طرح درس و بودجه‌بندی مباحث و سرفصلهای درس به اولویتهای دانشجویان، دانشجویان دختر و پسر و دانشجویان دانشکده‌های مختلف توجه داشته باشند. برای مثال، در کلاس اندیشه اسلامی دو برای دانشجویان دانشکده زبانهای خارجی، فرصت بیشتری به سرفصل اعجاز قرآن، دوران ظهور و فواید و کارکردهای دین اختصاص داده شود. در کلاس اندیشه اسلامی دو برای دانشجویان دختر، زمان بیشتری به سرفصلهای دوران ظهور، مهدویت و امام زمان (عج)، نشانه‌های قبل از ظهور و اعجاز قرآن اختصاص یابد. در کلاس اندیشه اسلامی دو برای دانشجویان پسر، فرصت بیشتری برای سرفصلهای ضرورت دین و دینداری، مهدویت و امام زمان (عج) و فواید و کارکردهای دین در نظر گرفته شود.
2. با توجه به اینکه موضوعات سکولاریسم، ولایت فقیه و اومانیزم در اولویت آخر دانشجویان قرار گرفته‌اند و همچنین با عنایت به اهمیت این موضوعات و ضرورت آگاهی‌بخشی به دانشجویان درباره این موضوعات، پیشنهاد می‌شود احساس نیاز دانشجویان به این موضوعات برانگیخته شود و آگاهی و بصیرت لازم و کافی درباره این موضوعات همراه با نمونه‌ها و مصادیق به روز و کاربردی ارائه شود.
3. با توجه به وجود تفاوت در نیازهای آموزشی دانشجویان دانشکده‌های مختلف، کلاسهای اندیشه اسلامی دو، علاوه بر تفکیک جنسیت، بر اساس دانشکده نیز تفکیک شوند.
4. در تعیین و معرفی اساتید به دانشکده‌های مختلف برای تدریس اندیشه اسلامی دو، دانش، تسلط و علاقه استاد نیز در نظر گرفته شود.
5. محتوای درس اندیشه اسلامی دو بر اساس نوع مخاطب (جنسیت و رشته تحصیلی) و نیاز آنان تهیه و تدوین شود.
6. گروههای معارف اسلامی در راستای انجام رسالت خود، در برگزاری نشستها، کارگاهها و کرسی‌های آزاداندیشی به اولویتها و نیازهای کلی دانشجویان و اولویتهای دختران و پسران، که در این پژوهش مشخص شد، توجه کافی داشته باشند.
7. گروههای معارف اسلامی با توجه به اولویتهای هر دانشکده، که در این پژوهش مشخص شد، به برگزاری کارگاهها، نشستها و کرسی‌هایی در دانشکده مربوطه اقدام کنند.



منابع

- اشرفی، عباس و فاطمه آخوندی (1391). «آسیب‌شناسی آموزشهای دینی در دانشگاهها از دیدگاه دانشجویان». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ش 52: 401-426.
- ترک‌زاده، جعفر؛ رضا ناصری و هادی رحمانی (1393). «نیازسنجی آموزشی کارشناسان پژوهشی دانشگاه یزد با استفاده از الگوی شغل و شاغل». *رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ش 20: 217-234.
- خدایاری، مینا؛ سید داود حسینی‌نسب و جهانگیر یاری (1393). «نیازسنجی آموزشی کارکنان خدمات آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز در سال 90-91». *آموزش و ارزشیابی*، ش 25: 13-28.
- خوشی، ابوالفضل (1391). تبیین و شناسایی مسائل و نیازهای دانشجویان در برنامه‌دستی دروس معارف اسلامی دانشگاههای تهران به منظور ارائه الگوی مناسب. پایان‌نامه دکتري برنامه‌ریزی درسی. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- سند اسلامی شدن دانشگاهها (1392). تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- عبادی، اعظم (1396). «آسیب‌شناسی محتوایی دروس معارف اسلامی دانشگاهها: گرایش مبانی نظری اسلام». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ش 71: 157-178.
- فتحی واجارگاه، کورش؛ نعمت‌الله موسی‌پور و غلامرضا یادگارزاده (1392). برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی: مقدمه‌ای بر مفاهیم، دیدگاهها و الگوها. تهران: مهربان نشر.
- فضل‌الهی قمشی، سیف‌الله (1395). «ارزیابی دانشجویان از برنامه‌دستی اجرا شده اخلاق اسلامی دانشگاهها». *معرفت*، ش 228: 148-131.
- فیروزی، رضا (1394). «آسیب‌شناسی دروس و جایگاه استادان معارف اسلامی با توجه به دیدگاههای دانشجویان علوم پزشکی ارومیه در دوره‌های دکترای حرفه‌ای». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ش 63: 151-172.
- مبشری، محمدتقی (1396). «نیازسنجی آموزشی دانشجویان در تفسیر موضوعی قرآن کریم (مورد مطالعه: دانشگاه فرهنگیان)». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ش 72: 335-351.
- مشکات، عبدالرسول (1395). «از رویکرد دانش‌افزا تا رویکرد تگوش‌ساز (نگاهی آسیب‌شناسانه به کتابهای معارف اسلامی و پیشنهاد یک رویکرد راهگشا)». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ش 66: 31-56.
- مصباح یزدی، محمدتقی (1389). آموزش عقاید. تهران: بین‌الملل، چ چهارم و هشتم.
- معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی (1384). عناوین و سرفصلهای جدید دروس معارف اسلامی مصوب 1383. قم: بضعه الرسول، چ دوم.
- ملکی، حسن (1383). «اصول تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مطهری». *مصباح*، ش 50: 102-123.
- نظرپور، حامد و احمد عابدی (1398). «نیازسنجی آموزشی دانشجویان در اندیشه اسلامی یک». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ش 78: 20-5.

- Ashrafi, A. & F. Akhondi (2012). “**Pathology Religious Education in University Students' Perspective**”. *The Knowledge Studies in the Islamic University*, 52: 401-426.
- **Document of Islamicization of Universities** (2013). Tehran: Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution.
- Ebadi, A. (2017). “**Content Pathology of Islamic Studies Courses of Universities: The Orientation of Islamic Theoretical Foundations**”. *The Knowledge Studies in the Islamic University*, 71: 157-178.
- Fathi Vajargah, K.; N. Musapur & Gh.R. Yadegarzadeh (2013). **Higher Education Curriculum: Introduction to the Concepts, Ideas and Patterns**. Tehran: Mehraban Nashr.
- Fazlollahi, S. (2016). “**Students' Evaluation of the Islamic Ethics Syllabus Followed at Universities**”. *Knowledge*, 228: 131-148.
- Firouzi, Reza (2015). “**Pathology of Islamic Units and the Place of Teachers of Islamic Teachings Regarding the Students View in M.D, Pharm. D and Dentistry Periods in the Uremia University of Medical Sciences**”. *The Knowledge Studies in the Islamic University*, 63: 151-172.
- Khodayari, Mina & et. al. (2014). “**Educational Needs Assessment of Educational Staff of Islamic Azad University (Tabriz) in the Academic year 90-91**”. *Education and Evaluation*, Seven year, N. 25: 13-28.
- Khoshi, A. (2012). **Explain and Identify the Issues and Needs of Students in the Curriculum of Islamic Studies Courses at Tehran University to Provide an Appropriate Model**. Ph.D. Thesis, Curriculum, Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaei University.
- Maleki, H. (2004). “**The Principles of Islamic Education from the Perspective of Martyr Motahhari**”. *Misbah*, No. 50: 102-123. Download from: www.mortezamotahari.com.
- Meshkat, A.R. (2016). “**The Increased Knowledge Approach to Attitude Instrument Approach (At Pathological Islamic Books and Offer a Useful Approach)**”. *The Knowledge Studies in the Islamic University*, 66: 31-56.
- Misbah Yazdi, M.T. (2010). **Teaching Beliefs**. Tehran: International Publishing Co.
- Moavenat Omore Asatid, D.M.E. (2004). **Headings and Subheadings New Religion Course**. Qom: Bezatorasul.
- Mobasheri, M.T. (2017). “**Educational Needs Assessment of Students in Holy Quran, s Interpretation (Case Study: Cultural University)**”. *The Knowledge Studies in The Islamic University*, 72: 335-352.

- Nazarpour, H. & A. Abedi (2019). "Educational Needs of University Students in Islamic Thought One (Case Study: University of Isfahan)". *The Knowledge Studies in the Islamic University*, 78: 5-20.
- Torkzadeh, J. & R. Naseri & H. Rahmani (2015). "Educational Needs Assessment of Yazd University Research Experts: Using Job and Employee Analysis Model". *New Approaches in Educational Administration*, 20: 217-234.

